

OD REDAKCJI

Do przygotowania niniejszej monografii, w której zajęto się obywatelom w aspekcie fenomenologicznym, skłoniło redaktorów naukowych zapotrzebowanie na pogłębione studium statusu człowieka w społeczeństwie obywatelskim. Na etapie konceptualizacji zakresu rozpoznania tematu założono, iż społeczeństwo obywatelskie jest procesem permanentnym i my – obywatele – w tym procesie uczestniczymy, między innymi poprzez obserwację zmian w nas samych. Zatem musimy spojrzeć w sposób pogłębiony na wszelkie procesy przemian człowieka, który – z punktu widzenia nauk społecznych – jest fenomenem. Zaś analizowane treści - wartości, wytwory kultury i idee, umożliwiające poznanie, przybliżają do uchwycenia istoty zjawisk uczestniczących w tym procesie. Głęboka dyskusja a wręcz dyskurs, który tą publikacją rozpoczynamy – bądź w nim uczestniczymy – powinien dać asumpt innym środowiskom naukowym do kontynuowania, a wręcz pogłębiania fenomenologicznego ujmowania przemiany człowieka w obywatela – uczestnika życia społecznego, który poprzez swoje działania stymuluje rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

Nie podlega dyskusji, iż demokracja pozwoliła obywatelowi na poszukiwanie dróg ku wolności, i w takim kontekście rozpoczyna swoje rozważania Małgorzata Durzewska w części pt.: **Demokracja a wolność obywatela**. W rozprawie pt. „Wizja obywatela przyszłości” autorka stawia przed człowiekiem swoisty cel jakim ma być współzycie w harmonii, mimo uznania i świadomości swoich ułomności. Tamże postawa „obywatela świata” jest ujęta w kosmopolitycznej, a tym samym utopijnej wizji przyszłości obywatela, który służyć może dobru świata oraz ludzkości. Z kolei Matusz Nieć – historyk myśli politycznej – w rozprawie pt.: „Geneza koncepcji obywatela – klasyczne wzorce” wraca do demokratycznych Aten i republikańskiego Rzymu podejmując rozważania o klasycznym kanonie demokratycznego myślenia, ukształtowanym w starożytności, obowiązującym do współczesności, a szczególnie chętnie podejmowanym przez republikańskich myślicieli. Rozważania o obywatelu w aspekcie prawa i ekonomii, znalazły się w opracowaniu Michała Boczka, który w rozdziale pt. „Demokracja a demokratyczność”, podejmuje próbę znalezienia lub zbliżenia się do odpowiedzi na pytanie, czy demokracja równa się prawu, czy może są to pojęcia od siebie różne i ze sobą niepowiązane. Bowiem – zdaniem autora – nie można mówić o państwie demokratycznym, w którym nie jest tolerowane i przestrzegane prawo, jak również nie można powiedzieć o stanie bezprawia, iż jest on demokratyczny. W podrozdziale pt. „Między liberalizmem a republikanizmem. Chantal Mouffe projekt radykalno-demokratycznego obywatelstwa” – filozofka i politolożka Małgorzata Borkowska-Nowak prezentuje koncepcję jednej z czołowych postaci postmarksistowskiego nurtu anglosaskiej politologii. Filozofia Ch. Mouffe wyrasta na gruncie krytyki dwóch modeli obywatelstwa, oferowanych z jednej strony przez tradycję liberalną, z drugiej zaś - przez tradycję republikańską. Podrozdział składa się z trzech części: Liberalizm a republikanizm; Idea wspólnotowości; Radykalno-demokratyczna alternatywa, w których analizy prowadzone są pod kątem odpowiedzi na pytanie, na ile projekt ten uznać można za nowatorski i – zgodnie z zapowiedzią Ch. Mouffe – radykalny. Z kolei Sebastian Gałęcki w rozprawie pt.: „Cnoty obywatela i demokracji w XXI wieku” podejmuje tezę Marii Ossowskiej, zawartą w klasycznym eseju zatytułowanym „Wzór obywatela w ustroju demokratycznym” – na nowo, w nowych warunkach politycznych, historycznych i filozoficznych z perspektywy, która pozwala na rzetelną, „od-nowioną” refleksję nad wzorcem i cnotami demokracji

i obywatela. W podrozdziale pt.: „Narodowcy przeciwko narodowi” Marcin Klaja zastanawia się, jak należy rozumieć istnienie ugrupowań narodowych w państwach z definicji należących do określonych narodów, przez pryzmat klasycznej definicji narodu zaproponowanej przez Benedicta Andersona. Autor zauważa, że ruchy narodowe usiłują zredefiniować podobieństwa i różnice określone w definicji w oparciu o własne deklaracje światopoglądowe, tym samym dążąc do podważenia istniejącego, narodowego ładu politycznego. Poszukiwanie tożsamości Ślązaka poprzez interdyscyplinarną analizę historycznego bądź geograficznego położenia Śląska prowadzi Henryk A. Kretek w tekście pt.: „Relacje pomiędzy Śląskiem jako regionem a tożsamością Ślązaka na początku XXI wieku”, w którym dla wypracowania w miarę obiektywnego poglądu na aspekt tożsamości obywatela dokonuje analizy regionu i regionalizmów jako uniwersum symbolicznego, analizuje języki i struktury narodowościowe oraz etniczne populacji zamieszkującej przedmiotowy region. Z kolei w opracowaniu Jagody Sałaj, zatytułowanym: „Journalizm dziennikarza – modele, postawy. Od starożytnych wzorców po współczesne stereotypy”, zaprezentowano wizerunek dziennikarza odgrywającego sugestywną rolę w rozwoju wspólnot społecznych, a w konsekwencji kształtującego świadomość narodową obywateli (czytelników). Omawiając kolejne okresy ewolucji dziennikarstwa, autorka skupiła się przede wszystkim na przeobrażeniach użytkowych stylów pisania w sferze publicznej i kluczowych wartościach żurnalisty. Ponadto, prezentując specyfikę funkcjonowania dzisiejszej prasy, J. Sałaj pyta o „postdziennikarstwo” lub „dziennikarstwo 2.0” w kontekście najnowszych refleksji humanistycznych.

W części, której nadano tytuł **„Prawo płaszczyzną przemiany swobód obywatelskich oraz w strukturze samorządu terytorialnego”**, prześledzone zostają wątki związane z aspektami prawnymi, w których obywatel jako fenomenologiczny podmiot prowadzi działania w granicach przez siebie określonych, które w dużej mierze ograniczają jego obywatelskie swobody. W tak określonych ramach Michał R. Węsierski, w tekście pt. „Odpowiedzialność obywatelska a idea sprawiedliwego ładu społecznego”, wyszedł z założenia, iż spoiwem każdej wspólnoty politycznej jest zaufanie społeczne i odpowiedzialność obywatelska. Jego autorska wizja wspólnoty politycznej – w której stosunki kształtowane są wedle określonych zasad sprawiedliwości – ziścić się może tylko wówczas, gdy reguły, na jakich jest oparty istniejący ład społeczny, podzielane są przez rzesze świadomych, aktywnych w życiu publicznym i odpowiedzialnych za słowa i czyny obywateli. Z kolei w opracowaniu pt.: „Prawo do zgromadzeń w demokratycznym państwie prawa” Jakub Zabłocki wpisał się w dyskusję na temat zakresu i istoty wolności zgromadzeń w Polsce, jako formy aktywności jednostki w życiu publicznym. Ustalenia ujęte w opracowaniu wsparte zostały wynikami dotychczas wypracowanych własnych badań z uwzględnieniem metod dogmatyczno-prawnej oraz prawno-porównawczej. Następny rozdział, autorstwa Macieja Kijowskiego pt.: „Kontrowersje wokół pojęcia ‘obywatel’ w komunikacji społecznej i w nomenklaturze urzędniczej”, poświęcony został kontrowersjom wokół pojęcia „obywatel”, które to wybrzmiewa z ust polityków permanentnie i używane jest w rozmaitych kontekstach, jednakże faktyczne jego znaczenie ulega poważnej deprecjacji. W dalszej części Andrzej Leśniewski w opracowaniu pt.: „Samorząd wobec działalności publicznej obywatela” proponuje odwrócić perspektywę badawczą i z takiej perspektywy rozważyć wpływ samorządu i podmiotów go tworzących na działalność publiczną obywatela. Autor postuluje, aby refleksjonom poddać, za Krystyną Dąbkiewicz, działalność pozorną; za Janem Szczepańskim osobowość społeczną i takie działania; za Piotrem Sztompką instytucjonalizację stosunku społecznego; za Jerzym Kmitą praktykę społeczną. A. Leśniewski konkluduje rozważania stwierdzeniem, iż nie o „poprawność polityczną” idzie, a o pokazanie relacji rzeczywistych. W podrozdziale pt.

„Partycypacja społeczna w Polsce” Eliza Nowacka podkreśla rolę i znaczenie badania poszukującego odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu Polacy wykorzystują możliwości aktywnego udziału w życiu społeczeństwa w wyodrębnionych obszarach, wskazując przy tym, jak ważne jest ustalenie, które bariery powodują ograniczoną aktywność Polaków na określonych płaszczyznach. Kontynuując problematykę partycypacji czy aktywności społecznej, Beata Słobodzian w tekście pt. „Formy uczestnictwa obywateli w życiu publicznym na szczeblu lokalnym” wykazuje jak bardzo istotnym czynnikiem kształtującym społeczeństwo lokalne jest uczestnictwo obywateli w życiu publicznym. Autorka podkreśla znaczenie przejrzystego określania celu, w jakim struktury lokalne mają podejmować działania, co pozwoli na kształtowanie się i rozwój wspólnoty lokalnej, bowiem aktywizowanie społeczności lokalnej pozwala na uczenie się bycia „wspólnotą” i dokonywanie wyborów dobrych dla „siebie”.

W części pt. **Spółeczeństwo obywatelskie w procesach zmiany społecznej** odnaleźć można wiele form, narzędzi i metodologicznych aspektów fenomenologicznych obywatela w kontekście społeczeństwa obywatelskiego, które stale jest rekonstruowane. Tamże Hanna Mamzer w opracowaniu pt. „Opór, nieposłuszeństwo i zaangażowanie obywatelskie” lokuje zjawisko oporu społecznego w kontekście procesów komunikacyjnych i traktuje je jako swoistą formę wypowiedzi, zawierającą niezgodę na określony stan rzeczy. Według autorki tak rozumiany opór staje się istotnym narzędziem przekazywania informacji, co nie jest łatwe. W dalszej części H. Mamzer podejmuje rozprawę nad ryzykowną tezą, stanowiącą, „że nadal w polskich warunkach kulturowych opór jest traktowany jako zachowanie dysfunkcyjne zmierzające do kwestionowania pozycji władzy”. Konkludując, autorka twierdzi, że dzieje się tak ze względu na nadal słabe zrozumienie procesów funkcjonowania demokratycznego społeczeństwa obywatelskiego. Z kolei dla Dagmary Apolinarskiej-Pres punktem wyjścia do rozważań w pracy pt. „Ewaluacja jako narzędzie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego” jest zdefiniowanie społeczeństwa obywatelskiego oraz zarys jego ewolucji w Polsce. Autorka wymienia sposoby uczestniczenia obywateli w życiu publicznym i zauważa, że powinni oni opierać swoją ocenę działań publicznych na rzetelnej wiedzy. W dalszej części rozważań wyjaśnia, czym jest ewaluacja, jakie spełnia funkcje i pokrótce przedstawia proces jej wprowadzania do standardów polityki spójności Unii Europejskiej. Jako że kryzys wartości i wspólnotowości stał się głównym zagadnieniem debat nad społeczeństwem w ogóle, Małgorzata Durzewska w tekście pt. „Obywatelski fundament społeczeństwa – wartości społeczeństwa obywatelskiego”, wychodząc z założenia, iż zróżnicowanie wartości, norm i interesów stwarza z jednej strony pole dla różnorodności i rozwoju, z drugiej zaś prowadzi do niezrozumienia i alienacji, podkreśla, że należy głębiej zastanowić się nad wartościami i ich znaczeniem dla obecnych społeczeństw wysokorozwiniętych krajów kultury zachodniej. Ponadto autorka zachęca do zadawania pytań o to, czy we współczesnych społeczeństwach zachodu obywatel jest podmiotem czy przedmiotem? Jakie cechy i kompetencje powinien posiadać obywatel, by móc tworzyć podstawę współczesnego społeczeństwa? Z kolei przedmiotem rozważań Doroty Gierszewski w artykule pt. „Współczesny patriotyzm obywatelski. Uczenie się w społeczności lokalnej i praktyczne implementacje” jest kształtowanie się postawy patriotycznej w przestrzeni społecznej, w której sytuuje się życiowa aktywność jednostek, jaką tworzy środowisko lokalne. W tekście zaprezentowano narzędzie wykorzystywane w społecznościach lokalnych, pozwalające na budzenie szerszego zainteresowania mieszkańców lokalnymi sprawami. Opisano narzędzie, jakim jest budżet obywatelski - podczas wykorzystywania tegoż uczenie się jest naturalnym i nieodzownym elementem uczestnictwa. Z kolei Jan Dworak posługując się teorią ugruntowaną przedstawił w opracowaniu pt. „Proces kształcenia etyki w szkołach wyższych” własną koncepcję konsolidacji kształ-

cenia, która dotyczy etyki, ekonomii i religii. Autor zauważył, że zasady etyczne z odległych od siebie koncepcji światopoglądowych wymagają pewnego usystematyzowania celem usunięcia napięć związanych z pojawianiem się dysonansu poznawczego ludzi, których fundamentem myślenia jest Stary i Nowy Testament, i proponuje zawieranie aspektów religijnych w programach edukacyjnych. Teoretyczną inspiracją dla tekstu autorstwa Marceli Kościańczuk pt. „Warsztaty edukacji kulturowej jako warsztaty edukacji obywatelskiej. Centrum Praktyk Edukacyjnych jako centrum praktyk obywatelskich” są różne rozumienia edukacji obywatelskiej. Autorka prześledziła klasyczne koncepcje obywatelskości i znaczeń terminu ‘edukacja obywatelska’. Dla konkretnej praktyki edukacyjnej CPE sięgnęła po poglądy Raymonda Williama oraz jego praktykę zaangażowania w edukację osób dorosłych. Artykuł podejmuje analizę grupy docelowej warsztatów, ich oczekiwań, a także rozumienia edukacji kulturowej oraz partycypacji w życiu społeczno-kulturowym lokalnej społeczności. Działanie Centrum Praktyk Edukacyjnych, a także organizacja warsztatów i konkursu, stają się próbą odpowiedzi na wyzwania związane z brakiem dialogu pomiędzy przedstawicielami różnych grup społecznych. Kontynuując wątek edukacyjny, rozważania fenomenologiczne kończy Paulina Depczyńska w opracowaniu pt. „Analiza systemu edukacji obywatelskiej w Republice Austrii – wnioski dla Polski“, podkreślając, iż kształcenie polityczne, ujęte w literaturze niemieckojęzycznej pod pojęciem „politische Bildung”, a w Polsce jako „edukacja obywatelska”, jest niezwykle istotnym elementem funkcjonowania społeczeństwa i państwa demokratycznego. Przedmiotowa debata w Austrii permanentnie wpisuje się w dyskurs publiczny, natomiast artykuł podejmuje próbę definicji pojęć, wskazuje na uwarunkowania kształtowania się systemu kształcenia politycznego oraz omawia rolę edukacji obywatelskiej, zarówno w Polsce, jak i w Austrii.

Wydaje się, że cel ujęcia obywatela jako fenomenu kreującego budowanie społeczeństwa obywatelskiego został znacznie pogłębiony i monografia będzie stanowiła ważki element dyskursu nad przedmiotowymi pojęciami. Uchwycenie w niniejszej monografii fenomenu obywatela przybliży perspektywę poznawczą nauk społecznych i rozszerza przedmiot analiz do zjawisk z zakresu prawa, wolności, idei, norm i postaw, wymiarów edukacji oraz aspektów zaangażowania obywateli w życie społeczne, zaś to otwarcie dyskursu jest intencją autorów niniejszej publikacji.